

ՅԱԿԵԼՈՒԱԾԻ „ԱՐԱՐԱՏԻ“ ՄԱՅԻՍ 1905 Թ.

ՔԱՐՈՋ ԽՈՒՆԵՐԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Հրամանաւ Տ. Տ. Մկրտչի Վեհափառ Կաթողիկոսի

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի

1905

Дозволено цензурою 19 мая 1905 г. г. Тифлисъ.

Տպագրուած է ազգիս վեհ. Հայրապետի հրամանաւ,
պարտադիր կացուցանելով բոլոր քահանայներին եւ խնդրելով
զրազէտ դատակարգին՝ կարդալ եւ բացատրել հայ զիւղա-
ցուն վերահաս չարիքը եւ նորա դէմ մաքառելու միջոցներ:

Դիւանապետ վեհ. Հայրապետի Կոբիւն վարդապետ.

12 մայիսի 1905 թ.

ՔԱՐՈՋ ԽՈՒՆԵՐԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Պէտք է կարգացուի եկեղեցիներում. քարոզի ձեռով
կիրակի օրերը. հրապարակներում. տներում եւ ամեն
տեղ. ուր ժողովուրդ է հաւաքուած. կարգացողը պիտի
տեղական բարբառի վերածի. Մեր տուածը միմիայն
մի նմուշ է. քահանայները վարժապետները եւ բանիմաց
անձինք, որոնք կարդալու են, կարող են աւելի պարզել
մտքերը, բացատրել մութ տեղերն օրինակներով ու
հասկանալի ձեւերով. Կարդալուց յետոյ պիտի բաժանուի
բժշկ. ընկ. «Համառօտ խրատներ խոլերայից պաշտ-
պանուելու համար» Թերթիկները. Յանկայի է այս քա-
րոզը եւ Թէ Թերթիկը Թարգմանուեն տեղական բարբառ-
ներով ու ցրուեն:

Ամառը մօտենում է եւ նրա հետ էլ գուցէ դալիս է
այն սարսափելի ցաւը, որը խոլերա են կոչում:

Ո՞վ չգիտէ թէ ինչ է խոլերան. նրա հէնց անունը
զարդանդ է գցում մեր սրտերը: Սա մի ահռելի դաշան
է, մի աներեւոյթ վիշապ, որը լափում է մարդկանց, գե-
րանդու նման հնձում է ու հնձում, խլում է որդուն մօր
գրկից, տապալում է հօրը, որք թողնելով ընտանիքը,
անխնայ կոտորում է մեծերին ու փոքրերին, կանանց ու

տղամարդկանց։ Ամեն տեղ մահ է տարածում այս անողորմ ճիւղը, երկիրը լցնում է լացով ու արտասուքով։

Մեզնից շատերը երկու խոլերա են տեսել։ Մէկն երևաց 1892 թւականին, միւսը հէնց անցեալ տարի։ Տասներկու տարի առաջ երևացող խոլերան աւերեց Բազուն ու Երևանը, մտաւ շատ քաղաքներ ու գեղեր ու հնձեց անխնայ տաս հազարներով մարդիկ։ Անցեալ տարւանն աւելի թեթեւ անցաւ, բայց էլի բաւականին զոհեր տարաւ։ Ասեմ ինչքան են հաշւում մեռնողների թիւը 1892-ին, Պարսկաստանում, Ռուսաստանում և ուրիշ երկրներում։ Ասեմ չէք հաւատա, — 340 հազար հիւանդացել է, 160 հազար մեռել։

Ահա թէ ինչ սարսափելի ցաւ է խոլերան։ Չէք վախենում, որ այս տարի էլ այդ ցաւը նորից գլուխ բարձրացնի։ Ի՞նչ կլինի այն ժամանակ մեր դրութիւնը։ Ի հարկէ, ամենքս էլ վախենում ենք։ Հիմի մի բան հարցնեմ ձեզ։ Ի՞նչ ենք անում, երբ մի բանից երկիւղ ունենք։ Օրինակ, գիտենք, որ գիւղում մի գայլ կամ կատաղած շուն է երևացել, ինչ պիտի անենք։ Չէ՞ որ պիտի փախչենք — մեր տունը մանենք ու դեռ դուռն էլ փակենք։ Բայց այդ վախկոտները կանեն, իսկ քաջ մարդիկ մի հրացան կվերցնեն ու կերթան — կսպանեն այդ կատաղած շանը կամ գայլին, որ գիւղին չփնասի։

Բայց մենք այդպէս չենք անում, երբ խոլերայի նման մի գազան է վրա տալիս ու մեզ կոտորում։ Մենք ձեռներս ծալած «Աստծու յոյսով» ենք մնում։

Ինչի՞ ենք այդպէս անում։ Որովհետեւ կարծում ենք, թէ խոլերան Աստծու պաշիմն է։ Կատաղած գայլն Աստծու պատիժ չենք համարում ու գնում ենք սպանում, որ մեզ չկծի, իսկ խոլերան, որը գայլից էլ փնասակար է, Աստծու պատիժ ենք համարում ու ոչինչ չենք անում, որ կուենք նրա հետ։

Բայց, չէ՞ որ մեղք էք անում, կարծելով, թէ Աստուած է զրկում մեզ ամեն տեսակ ցտտում ու անբախտութիւն։ Ձէ՞ որ խօսերան չի ջոկում արդարն ու մեղաւորը,—նա կոտորում է խեղճերին էլ անմեղներին էլ, մանր երեխաներին էլ։ Ձէ՞, Աստուած չի զրկում խօսերան։ Եթէ դու գնաս քեզ դցեա ջուրը, հօ չես ասի թէ Աստուած ջուրը ստեղծել է, որ մարդիկ դնան մէջը խեղդուեն։ Աշխարհում հազար տեսակ լաւ ու վատ բաներ կան, մենք պէտք է զգուշանանք վատից, փնասակարից։ Մի օրինակ բերեմ։ Մենք ամենքս էլ հողագործ ենք, գիտենք, որ ցորենի մէջ այնպիսի հատեր են բուսնում, որոնք թունաւորում են մարդիւ։ Մի՞թէ պիտի ասենք, որ Աստուած մեզ պատժելու, մեզ թունաւորելու համար է ցորեն ստեղծել։

Պիտի թողնէք այդ սխալ կարծիքը։ Աշխարս լիքն է վտանգներով ու հրաշալիքներով, մեզ խելք ու բանակաւնութիւն է տուած, որ ջոկենք փնասակարն օգտակարից և փնասակար բաներից հեռու պահենք մեզ, պաշտպանուենք նրանցից, ինչպէս պաշտպանւում ենք ցրտից տուն շինելով ու շոր հագնելով, ինչպէս պաշտպանւում ենք թունաւորուելուց ծուռ-խոտեր չուտելով, կամ կատաղած գայլից ու աւազակից, թշնամուց, որը մեզ սպանել է ուղում և այլն։ Խօսերան էլ մի թշնամի է, որը մեզ ուղում է կոտորել և մեր խելքն առում է, որ մենք պարտաւոր ենք պաշտպանել մեր անձը ու մեր երեխաներին նրա ճանկերից։

Հիմի դուք ինձ կհարցնէք.

—Ի՞նչպէս պաշտպանենք մեզ այդ թշնամուց, որին չենք տեսնում։ Կատաղած շանն ու գայլին տեսնում ենք, գողին-աւազակին տեսնում ենք, բայց խօսերան ռրտեղ է, ինչ գիտենք, էլ ի՞նչպէս գնանք-կուենք նրա հետ։

—Հէնց ցաւն էլ նրա մէջն է, որ չենք տեսնում այդ

Թշնամուն, և նա իսկի տեսանելի բան էլ չէ, բայց էլի կարող ենք պաշտպանուել և փրկել մեզ:

Ահա ասեմ ինչպէս:

Ամենից առաջ դուք պէտք է լաւ հասկանաք և լաւ համոզուէք, որ խօլերան մի կաշողական, վարակիչ հիւանդութիւն է: Ի՞նչ ասել է. կաշողական, վարակիչ. կաշողական հիւանդութիւն ասում են այնպիսի ցաւին, որը մէկից միւսին է անցնում: Ամենքդ գիտէք, որ այդպիսի հիւանդութիւններ մի քանիսը կան. Օրինակ. ծաղիկը, բկացաւը, կարմրուկը: Գիտէք որ, երբ մի տան մէջ երեւ խաներից մէկը կարմրուկ կամ բկացաւ կամ ծաղիկ է ունենում, տան միւս երեխաներն էլ հիւանդանում են. նոյն ձեով հիւանդից փոխւում է առողջին, սրան էլ հիւանդացնում, յետոյ այդ նոր հիւանդացածը մի ուրիշին է հիւանդացնում և այսպէս ցաւը տարածւում է տնից տուն, ու ամբողջ գիւղը շուտով վարակւում է, այսինքն, կաշում այդ ցաւով: Բայց լաւ իմացէք, որ խօլերան ամեն հիւանդութիւններից աւելի վարակիչ զօրութիւն ունի: Այդ նշանակում է, որ այդ ցաւը շատ հեշտութիւնով է փոխւում հիւանդից ուրիշներին:

Ահա մէկը խօլերա է ստացել ու հիւանդ պառկած է: Տեսնում ես, որ այդ տան մէջ ուրիշն էլ հիւանդացաւ, յետոյ մի երրորդը: Դրացիներից մէկը գալիս է հիւանդատես և իր տունը դառնում, մէկ էլ տեսար, սա էլ հիւանդացաւ, ու խօլերան սրա տունն էլ ընկաւ:

— Ի՞նչ պատահեց, ինչի հիւանդացան այս մարդիկ, այն ինչ բան է, որը հիւանդի միջից դուրս եկաւ ու մտաւ այդ առողջների մէջ ու նրանց էլ հիւանդացրեց:

Ահա թէ ինչ պիտի լաւ հասկանանք: Հիմի բացատրեմ ձեզ:

Ամեն հիւանդութեան պատճառը մի թոյն է: Շատ տեսակ թոյներ կան, որոնք մտնում են մեր ներսը ու մեզ

Հիւանդացնում: Օրինակ, ամենքդ գիտէք, որ կան թու-
նաւոր խոտեր, ո՞վ ուտի-կհիւանդանայ: Գիտէք, որ սպիրտն
էլ թոյն է, հաշիշն էլ թոյն է, մկնդեղն էլ թոյն է, օպի-
ումն էլ թոյն է:

Խոլերան էլ մի տեսակ թունաւորում է: Ո՞վ խոլերա
է ստացել, նշանակում է, որ թունաւորուած է:

Բայց պէտք է իմանաք, որ խոլերայի թոյնը հասա-
րակ թոյների նման չէ:

Սա կենդանի քոյն է:

Այդ նշանակում է, որ այդ թոյնն, ընկնելով մեր
ներսն անում է, շատանում: Ինչպէս որ մի հատ ճանճ
կամ մի հատ լու ածում է ու հազարաւոր ճանճեր ու
լուեր է դառնում, այնպէս էլ խոլերայի թոյնը բազմանում
է: Այդ է պատճառը, որ նա կենդանի թոյն է կոչում:

Հիմի երեակայեցէք, որ դուք մի խոլերահիւանդի
ձեռ տւիք. այդ հիւանդի ձեռի վրա այդ թոյնից մի չնչին
մասնիկ (որ մենք չենք կարող աչքով տեսնել), կաշում է
ձեր ձեռին, դուք էլ, առանց լաւ մաքրելու ձեր ձեռը
հաց էք ուտում, հացի հետ էլ այդ թոյնի մասնիկն ենք
կուլ տալիս: Ի՞նչ կպատահի: Այն որ թոյնը, ընկնելով
ձեր ստամոքսը, կաճի կբազմանայ, ու ստամոքսից կլցուի
ձեր արեան մէջ, ու մի քանի ժամւայ մէջ մէկը բիւր
կդառնայ ու ձեզ կխեղդի-կթունաւորի:

Այդ թոյնն է հիւանդին խեղդողը, սպանողը: Հի-
ւանդի մարմինը լիքն է այդ թոյնով: Հիւանդի փսխածի
ու դուրս գնացածի մէջ անթիւ անհամար է նա: Գիտնա-
կանները քննել են հիւանդների փսխածն ու դուրս գնա-
ցածը ու տեսել են, որ հէնց այդտեղ է թոյնի բունը:
Հիմի լաւ մտածէք ու կհասկանաք, թէ որքան վտանգա-
ւոր են խոլերա հիւանդից դուրս եկած ախտոտութիւն-
ները: Եթէ նրա կղկղանքը (դուրս գնացածը) թափուի,
օրինակ, անկողնու վրա և մէկն այդ անկողնու վրա նստի

կամ ձեռ տա, չէ որ այդ թոյնից նրան կկաշի, կամ եթէ յատակի, կամ աթոռի վրա ընկած լինի չէ որ էլի այդ յատակի ու աթոռի վրա նստողին կկաշի, և այլն և այլն: Ամեն տեղ կարող է թափուել հիւանդի փսխածն ու կղկղանքը և ամեն բան կարող է վարակուել, և ով այդ բաների հետ գործ ունենայ, ի հարկէ, կհիւանդանայ:

Վերցնենք մի ուրիշ օրինակ էլ:

Դուք հիւանդի լուծածը կամ փսխածը տանում էք թափում ձեր տան դէմի առուն, չէ որ այդ ջրի մէջ թոյնն էլ կաճի-կշատանայ և այդ ջրից խմողը կթունաւորուի, կամ եթէ այդպիսի կեղտոտած (վարակուած) ջրի մէջ մէկն իր շապիկը լւանայ ու հագնի, չէ որ այդ շապիկի թոյնը կկաշի ու հագնողին կվարակի: Կամ դուք տանում էք հիւանդի լուծածն ու փսխածը թափում գետնին, ձեր բակը կամ ձեր տան առաջ: Չէ որ թոյնը կմնայ գետնին, էլի կաճի-կբազմանայ: Կամ խոլերա հիւանդի շորերը ու տեղաշորերը, հիւանդի մահից յետոյ, ուրիշն է գործ ածում, չէ որ նա էլ կհիւանդանայ, քանի որ դրանց վրա խոլերայի թոյնը մնացած է: Էլ չեմ ուզում երկարացնել: Ուզում էի հասկացնել ձեզ, որ թոյնը հիւանդից դուրս եկած աղտոտութիւնների մէջն է և դրանց միջով է տարածւում:

Ուրեմն վսանգը հիւանդի արտաթորումների մէջն է: Եթէ նրա դուրս գնացածն ու փսխածն առանձին ամանների մէջ հաւաքուի ու դուրս տարուի-գետնի մէջ թաղուի, թոյնն էլ հետը կմեռնի և ուրիշներին չի վարակի: Հիւանդի հետ նստել խօսելը ոչինչ վնաս չի բերի մարդի, միայն թէ հիւանդը շատ մաքուր պահուի, նրա կեղտոտած բոլոր իրերը դուրս տարուեն սենեակից ու մաքրուեն: Մի խօսքով. խօլերան օդի միջով չի անցնում, ինչպէս օրինակ ծաղիկը, հարինքը, կարմրուկը և այլն:

Հիմի ասենք, թէ մէկը ձեռ է տուել հիւանդի կեղ-

տոտած մի բանի, ուրեմն այդ մարդը կորած է, նա անպատճառ պիտի հիւանդանայ:

Բոլորովին ոչ: Բանն այն է, որ շատ էլ մեր ձեռների վրա խօլերայի թոյն է ընկել, շատ էլ մեր շորերը կեղտոտուած են, — այդ դեռ ոչինչ: Մենք այն ժամանակ միայն կհիւանդանանք, երբ այդ ձեռներով առանց լաց ուելու հաց ուտենք: Անպատճառ պէ՛տ է, որ այդ թոյնը մեր ստամոքսն ընկնի, որ հիւանդանանք: Եթէ մենք մեր ձեռները լաւ մաքրենք, եթէ մեր շորերը լաւ լանանք, թոյնը վրաներիցս հանենք, առողջ կմնանք:

Այս բանը լաւ պիտի հասկանանք: Մենք կարող ենք հիւանդին խնամել, նրա մօտ նստել, բայց սենեակից դուրս գալիս պիտի մեզ լաւ մաքրենք, — մեր ձեռները, մեր երեսը, ու շորներս էլ փոխենք:

Եթէ այդպէս չանէին բժիշկները, ֆելդշերները և առհասարակ հիւանդին խնամողները, հօ ամենքը կկոտորուէին, ինչպէս կոտորուած են միւս վարակիչ հիւանդութիւններից, որոնք օդի միջով էլ են անցնում, օրինակ. հարկները, բժաւոր տիֆը և երեխաների հիւանդութիւնները (քութէչը, բկացաւը, կարմրուկը, ծաղիկը): Ամենքն էլ գիտէք, որ խօլերա հիւանդին խնամողներն անպատճառ ամենքն էլ չեն հիւանդանում: Այդ բանը տեսնելով շատերը կարծում են, թէ խօլերան կպոզական-վարակիչ հիւանդութիւն չէ: Բայց դա սխալ է, նա սառտիկ վարակիչ է, միայն օդի միջով չի կարելի վարակուել: Այդ պիտի հասկանաք:

Մենք ասեցինք, որ եթէ դուք ձեր ձեռներն ու հագուածը և այլն լաւ լանաք, չէք հիւանդանայ, բայց հասարակ ջրով լացւելը ու շորեր լանալը չի մաքրում թոյնից, չի հեռացնում թոյնը: Պէ՛տ է դեղերով լանալ:

Կան դեղեր, որոնք սպանում են թոյնը: Այդ դեղերի մասին ես կկարդամ առանձին յետոյ, իսկ հիմի կասեմ,

որ ձեր ձեռները, վարակուած շորերը, ու հիւանդի հա-
գուստը, սպիտակեղէնը և ամեն բան պիտի այդ դեղա-
ջրերով լւանալ, որ թոյնը սպանուի: Մի լաւ միջոց էլ կայ,
— այդ եռցնելն է: Շորեղէնը, սպիտակեղէնը և այլն
կգցէք պղնձի մէջ, վրան ջուր կլցնէք սապոնի, սօդայի
հետ ու լաւ կը եռցնէք մի ժամ, երկու ժամ. յետոյ կշո-
րացնէք արևի կամ թոնրի մէջ:

Այդ բոլորը մէկ մէկ գրուած է թերթի մէջ, որ կը-
կարդամ ու կը ածանեմ ձեզ, որ տանէք ձեր տները:

Ինչպէս տեսնում էք, խոլերայից փրկուելու համար
հարկաւոր է մաքրութիւն: Եթէ ձեր տունն ու տեղը ձեր
գիւղը ու ձեր անձը մաքուր չէք պահի, խոլերայի թոյնը
կաճի անդադար ու ամեն տեղ կլցնի և հիւանդութիւնը
կտարածի եթէ ձեր տունը կեղտոտ է, ի հարկէ, ձեր ու-
տելիքն էլ, ձեր ջուրն էլ վարակուած կլինի և այդ ուտե-
լիքն ուտողն ու այդ ջուրը խմողն էլ կվարակուի-կհիւան-
դանայ:

Ուրեմն մաքրութիւնը պէ՛տ է:—Մաքրութիւն ձեր
անձի, ձեր հագուստի, ձեր ձեռների: Մաքուր պիտի լինի
ձեր ուտելիքն ու խմելիքը, ձեր աման-չամանը լաւ իմա-
ցէք, որ խոլերայի թոյնը կեղտ է սիրում, կեղտոտ տեղե-
րումն է աճում, կեղտի մէջ է զարգանում, իսկ մաքուր
գիւղը, մաքուր տունը չի կարող նա մտնել և մաքուր
մարդին դիպչել:

Գիւղացիներդ պիտի հաւաքուէք, մաքրէք ձեր փո-
ղոցները, մաքրէք ձեր տները. ոչ մի տեղ կեղտ մի թո-
ղէք, ամեն կեղտոտութիւն առաւօտները հաւաքէք, լցրէք
քթոցների, արկղների մէջ, դրէք մի սայլի վրա ու դուրս
տարէք գիւղից դուրս. մի փոսի մէջ թաղէք, վրան էլ
հաստ շերտ հող լցրէք:

Տների մէջ մեծ մաքրութիւն է հարկաւոր: Կահ-կա-
րասիք, քունջ ու պուճախ, փալաս տեղաշոր պիտի մաքուր

պահուեն, ամեն օր սրբուին, լաացուին, մաքրուին: Կենս-
գանինների կեղտերը, թրիքը պիտի իսկոյն հաւաքել, դուրս
տանել գիւղից հեռու և էլի թաղել գետնի մէջ:

Մէկէլ պիտի լաւ հետևէք, իմանաք, հօ հարևան
քաղաքում ու գիւղում խոլերա չկա: Եթէ կայ, պիտի
կրկնապատկէք ձեր զգուշութիւնները: Այդ գիւղի հետ
յարաբերութիւնները պիտի կտրէք, չգնաք-գաք, եթէ
ստիպողական գործ չունէք. այնտեղից եկող մարդկանցից
էլ զգոյշ եղէք: Ի հարկէ եթէ եկողն առողջ է, ոչինչ չունի,
կարող էք հետը նստել խօսել, ձեր գործերը վերջացնել,
բայց ձեր անկողնի մէջ մի քնեցրէք նրան, իսկ եթէ քնի
էլ, նրա գնալուց յետոյ, նրա նստած տեղը մաքրէք, լա-
ցէք եռման ջրով, իսկ անկողինը, որի մէջ քնել է, նոյն-
պէս գցէք ջրի մէջ ու եփ տուէք, նրա գործածած
ամանները, գրաղը, նոյնպէս: Որքան էլ դժուար է ճիշտ
կատարել ասածներս, այնուամենայնիւ պէտք է աշխատէք
կատարել, որքան հնարաւոր է:

Յետոյ լաւ խմացէք, որ վարակուած գիւղից ու-
տելեղէն ու խմելեղէն վերցնելը վտանգաւոր բան է:
Մինչև անգամ եթէ ձեր խմած ջուրը (օր. առուն կամ
գետը) վարակուած գիւղի միջով է անցնում, դուք այդ
ջուրը պիտի հում հում չը խմէք, այլ անպատճառ եփ
սուէք, սառեցրէք ու այնպէս գործածէք: Ինչի, որովհետև
այդ ջրի մէջ կարող է խոլերայի թոյն գտնուել, և եթէ
հում խմէք, այդ թոյնը կուլ կտաք ու կհիւանդանաք,
բայց եթէ ջուրը լաւ եռցնէք, թոյնը կոչնչանայ ու կարող
էք անվտանգ գործածել: Եթէ լաւ մաքուր աղբիւր կայ
գիւղից դուրս, կարող էք նրա ջուրը առանց եփ տալու
էլ գործածել, նոյնպէս պէտք է եռցնէք և կաթը: Մի
խօսքով հում բան ոչ ուտէք, ոչ խմէք:

Նոյնպէս կաթի հետ պիտի վարուէք, եթէ ձեր կովից
չէ, այլ վարակուած գիւղից ու քաղաքից է գալիս. —

նոյնպէս լաւ եփ տուէք: Միրգն ևս վտանգաւոր է, որովհետեւ վրան կարող է թոյն նստած (ճանճեր) լինել ու մրգի հետ մտնել ձեր ստամոքսը: Շատ մրգեր կարելի է եփած դործածել, օրինակ. խնձորը, տանձը, սալորը, սերկելիը, եփած միրգը համ անվտանգ է, համ էլ հեշտ է մարսուում, իսկ խաղողը չի կարելի, ուրեմն խաղող չուտել, ոչ կարելի է, միայն հարկաւոր է նրան լաւ լանալ դեղերով ինչպէս ցոյց է տրուած թերթիկի վրա:

Քանի որ խօսում եմ ուտելիքի ու խմելիքի մասին, պիտի ասեմ և այն, որ շատերը զօռով են իրանց հիւանդացնում, արքելով, ագահութիւն անելով: Պէտք է հիմիկւանից թողնէք արագ, գինին, չափաւոր ուտէք, վընասակար բաներ դործ չածէք: Քէֆերի ժամանակ չէ: Լաւ խմացէք, որ խմիչքներն ու քէֆերը մեր ստամոքսը փչացնում են, իսկ երբ մարսողութիւնը վատ է, հիւանդանալը հեշտ է դառնում: Առհասարակ սնունդը լաւ ու կանոնաւոր պիտի լինի: Ունեւորներն աղքատների մօտին հոգան, նրանց կերակրեն, նրանց բնակարանները և առհասարակ կենցաղը բարւոքեն: Եւ այդ պէտք է անեն, ոկպէս դի այդ խեղճերը չը հիւանդանան, թէ չէ նրանք եթէ հիւանդանան, ունեւորներն էլ չեն ազատուի, կվարակուեն: Առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնէք արտաբնական վրա: Շատ տներում գիւղերում արտաքնոց չկայ, և մարդիկ փողոցները կեղտոտում են: Դա չափազանց վտանգաւոր բան է: Պիտի հօրեր փորէք:

Արտաքնոցներն ախտահանելու (այսինքն մաքրելու) համար պէտք է օրը մի քանի անգամ վրան կիր կամ կրի կաթ լցնել:

Ամեն գիւղում պիտի չհանգցրած (անւէջ) կրի պահես ունենաւ: Կիր ամեն տեղ կայ, և ամենից ձեռնառախտահանիչ միջոցն է: Կիր կարող էք ածել ձեր յատակի վրա, եթէ հիւանդի արտաթորութիւններ են թափել,

կարող էր կրակաթ շինել ու շաղ տալ ամեն տեղ, որտեղ կառկածում էր թէ խողերայի թոյն է ընկած:

Սիրելի ժողովուրդ, երբ ժողովրդի գլխին մի ցասում է գալիս, նա չպիտի խնայի իր կոպէկներն իրան փրկելու համար: Այս պատճառով էլ գիւղացիք պիտի աշխատեն մի ֆելդշեր ունենալ իրանց գիւղում հէնց հիմիկուց, ֆելդշերը, ի հարկէ, բժիշկ չէ, բայց էլի նա հասկանում է թէ ինչպէս պէտք է պաշտպանուել խողերայից և հիւանդներին էլ կօգնի, մէկէլ էժան է,—ամսական մի 50 ռուբլիով կարելի է մի ֆելդշեր պահել: Եթէ մի քանի հարկան գիւղեր հաւաքուեն, կարող են մի բժիշկ էլ պահել: Եկէք մեր դրացի գիւղերի հետ խօսենք ու այդ բանը գլուխ բերենք: Ունեւորները թող միքիչ շատ տան, աղքատները քիչ կամ ոչինչ: Ունեւորները պիտի հասկանան, որ պիտի օգնեն իրանց խեղճ համագիւղացիներին, և այդպիսով արգելեն, որ խողերան չը տարածուի գիւղում: Թէ չէ, եթէ աղքատները հիւանդանան, իրանք էլ չեն սլործնի:

Ով իր գիւղի մասին է հոգում, իր մասին է հոգում: Բացի ասածներս, պէտք է գիւղում մի փոքրիկ դեղատուն էլ ունենաք:

Դեղատունը պիտի կազմի բժիշկը: Թող մէկը գնայ քաղաք ու բժշկին խնդրի (կամ գիւղական բժշկի), որ այդ դեղերը գրի դեղատանից առնելու համար: Կամ գիւղական բուժարանից բժիշկը պէտք է առանձին գրի նաև մանրամասն, թէ ինչպէս և երբ պիտի գործածել այդ դեղերը: Կրբերէք գիւղը, քահանան կամ վարժապետը կկարգայ ու ձեզ կհասկացնի: Այդ դեղերի անուան էլ այս թերթի մէջ կան:

Յետոյ պիտի զգուշանաք զանազան պառաւանքից ու դրբացներից ու մօլլաներից, նրանք չեն հասկանում հիւանդութիւնը և ի հարկէ չեն էլ հասկանայ, թէ ինչպէս է

հարկաւոր բժշկուել: Շատ դեղեր են տալիս նրանք, բայց ոչ մէկն օգուտ չէ, այլ փնաս է: Ասում են սխտորը պահպանում է մարդուն խոլերայից, բայց խմացէք, որ ընդհակառակը շատ փնաս է:

Միենոյն ժամանակ պէտք է լսէք բժիշկների տուած խորհրդներին, որոնք ինչ ասում են ձեր օգտի համար են ասում:

Այս միւս թերթիկի մէջ դուք կգտնէք շատ ուրիշ խրատներ, ուրեմն կարդացէք ուշադրութեամբ ու հետեցէք:

Հիմի դուք հասկացաք, թէ ինչ է խոլերա կոչուած դաղանք: Երբ որ մենք ճանաչում ենք թշնամուն, կարող ենք և պաշտպանուել նրանից: Ձեզնից է կախուած ձեր փրկութիւնը, լաւ միտներդ պահէք ինչ որ ասացի ու խոլերան չի մտնի մեր գիւղը, իսկ եթէ մտնի էլ—շատ փնաս չի տայ:

Ամեն չարիքի դէմ պիտի կուլել, խոլերան էլ մի չարիք է:

Ուրեմն հաւաքենք մեր ուժերը, միանանք, իրար օգնենք, որ կարողանանք լաւ կուլել ու յաղթել:

Դ-ր Ա. Արծրունի.

